

KITINI CHA KISHERIA

Mwongozo wa Jumuiya za Kiraia
Tanzania

Sehemu ya Kwanza:
Sera, Sheria na Utawala

Chapa ya kwanza ya kitini hiki
kimetayarishwa
na LEAT
kwa niaba ya
Pact Tanzania

Pact Tanzania
S. L. P. 6348
Dar es Salaam
E-mail: pact@pacttz.org
www.pacttz.org
www.pactworld.org

YALIYOMO

	Ukurasa
Utangulizi	iii
1. Sheria, Sera na Ushiriki wa Wananchi	1
Dhima ya Sheria Katika Jamii	1
2. Misingi na Vyanzo vya Sheria katika Tanzania.....	2
Vyanzo vya Sheria na Umuhimu Wake	2
Katiba	2
Sheria zilizoandikwa.....	3
Sheria zitokanazo na Mahakama	4
Sheria za Kawaida.....	4
Sheria za Kimataifa	5
Sheria za mila	6
3. Sera ya Nchi	7
Sera ya Nchi ni Nini?	7
Nani Hutunga Sera ya Nchi?	8
Hatua za Kutunga Sera	8
Ushiriki wa Jamii Katika kutunga Sera	11
Mkakati wa Vyama vya Kijamii katika Mchakato wa Uandaaji wa Sera za Nchi.....	12
4. Utawala: Miundo ya Kisheria na Kitaasisi	14
Msingi wa Katiba	14
Mgawanyo wa Madaraka Serikalini	15
Wajibu wa Jumuiya za Kiraia katika Utawala	25
5. Faharasa	27

UTANGULIZI

Matayarisho ya kitini hiki yaliwashirikisha wawakilishi wengi wa jumuia za kiraia nchini Tanzania. Kuhusika kwa jumuiya za kiraia kulianzia katika hatua za mwanzo za kutayarisha kitini hiki mpaka kuhitimishwa kwake.

Kitini hiki kimetayarishwa na Chama cha Wanasheria wa Mazingira (LEAT) kwa niaba ya Pact Tanzania na kinaeleza sheria na sera za kijamii ni nini, chanzo cha sheria na sera hizo, na jinsi zinavyoundwa. Kitini hiki pia kinatoa habari kuhusu jinsi ambavyo sheria na sera hizo huhusiana, jinsi jumuia za kiraia huweza kutumia maudhui ya sheria na sera hizo kuleta mabadiliko na kuhuishwa kwa jumuia za kiraia sambamba na mifumo ya kiserikali iliyopo.

Wakati ambapo jumuia za kiraia ndilo lengo kuu la kitini hiki, inatazamiwa kuwa andiko hili pia litatumwa na asasi ambazo huhusiana na sheria na sera katika viwango mbalimbali. Lugha rahisi imetumiwa pamoja na vielelezo vingi ili Kitini hiki kieleweke vizuri na pia hadhira ifurahie kuisoma.

Kitini hiki ni sehemu ya kwanza itakayosomwa na sehemu ya pili inayoelezea Utungaji wa Sheria na Uandaaji wa Bajeti.

Tunawashauri mtuwe nakala za kitini hiki ilikuwapa wadau wenu. Kitini hiki **HAKIUZWI**.

1. SHERIA, SERA NA USHIRIKI WA WANANCHI

Dhima ya Sheria katika Jamii

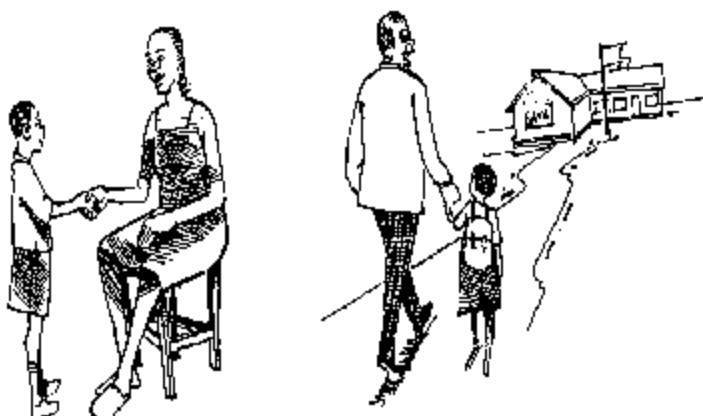
Neno 'Sheria' linaweza kutafsiriwa kwa namna nyingi tofauti. Kwa kawaida sheria hutafsiriwa kama mfumo wa kanuni ambazo zimetungwa na Bunge au taasisi zenyenye mamlaka ya kutunga sheria kwa lengo la kuendeleza na kudumisha amani, utulivu na utengamano.

Sheria hutumia nguvu kwa maana kwamba taasisi na vyombo vyatofauti na Sheria za Jinai, Sheria za Umma ambazo ni tofauti na Sheria za Mahusiano binafsi, Sheria za Kimataifa ambazo ni tofauti na Sheria za Nchi, n.k. Lakini matawi makuu ya sheria ni mawili, nayo ni Sheria za Madai na Sheria za Jinai.

Kuna aina mbili za sheria Tanzania: Sheria za madai na za jinai.

Aina za Sheria

Kuna aina mbalimbali za sheria kutegemeana na misingi iliyotumika kuzialnisha. Kwa mfano kuna sheria za Madai ambazo ni tofauti na Sheria za Jinai, Sheria za Umma ambazo ni tofauti na Sheria za Mahusiano binafsi, Sheria za Kimataifa ambazo ni tofauti na Sheria za Nchi, n.k. Lakini matawi makuu ya sheria ni mawili, nayo ni Sheria za Madai na Sheria za Jinai.

• Ni WAJIBU WA KIJAMII MDOGO KUWANAMKIA MKUBWA

• NI WAJIBU WA KISHERIA KUWANANDIKISHA MTOYO APATE ELIMU

2. MISINGI NA VYANZO VYA SHERIA TANZANIA

Vyanzo vya Sheria na Umuhimu Wake

Sheria zilizoandikwa hutungwa na bunge au mamlaka nyingine ya kutunga sheria. Sheria nyingine ni zile zinazotokana na hukumu zitolewazo na majaji katika mahakama.

Katiba

Katiba ni chanzo kikuu cha sheria ambamo wajibu wa haki za wananchi hubainishwa. Sheria zote za nchi hupata nguvu kutoka katika Katiba. Endapo raia ameona kwamba Sheria imevunjwa au mtu fulani amevunja Katiba basi anaweza kwenda mahakamani kupinga suala hilo. Kama kuna sheria ambayo haikubaliani na Katiba basi itakataliwa na Mahakama ya Rufaa au Mahakama Kuu. Kwa hiyo, sheria zote ni lazima zifuate Katiba.

Kila mwananchi anatakiwa kuifuata katiba ya nchi.

Katiba ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania hutoa nafasi ya kushiriki au kuchangia kwa wananchi wote kwa mambo yanayohusu nchi yao. Inasema kila raia anao uhuru wa kuongea, uhuru wa kushiriki na uhuru wa kuchangia mambo yote ya Umma.

Kwa hiyo katika kuhamasisha, kutetea na kushawishi Serikali lazima ihakikishe kwamba watu wanashiriki na kuhakikisha katiba inalindwa.

(a) Sheria zilizoandikwa

Hizi ni sheria ambazo zimeandikwa na kupitishwa na Bunge au chombo kingine cha kutunga sheria. Sheria hizi huwa katika daraja tofauti: sheria kuu na sheria ndogo au sheria ya uwakilishi.

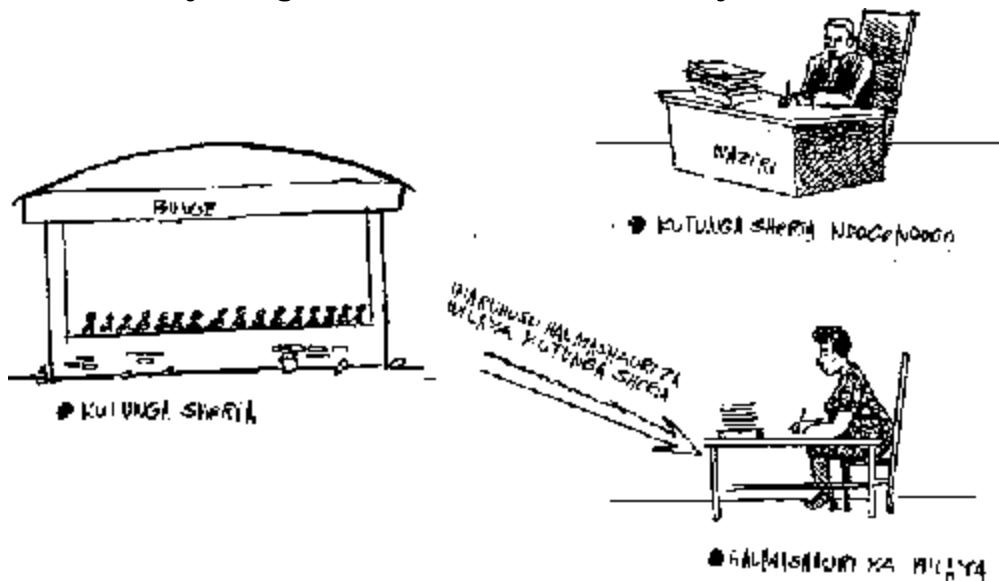
(a) Sheria Kuu

Nchini Tanzania, sheria huundwa na Bunge. Sheria ambazo huundwa na Bunge lenyewe huitwa sheria kuu; Mfano wa Sheria Kuu ni; Sheria ya Ardhi za Vijiji, 1999. Bunge laweza kutunga sheria inayoruhusu chombo kingine au mtu kutunga sheria.

(b) Sheria Ndogo au Sheria ya Uwakilishi

Sheria Ndogo au Sheria ya Uwakilishi ni ile ambayo hutungwa na mtu, chombo au mamlaka yoyote ile ambayo imeruhusiwa kutunga sheria hiyo kwa mujibu wa Sheria Kuu iliyopitishwa na Bunge. Mfano mmojawapo wa sheria ndogo ni ile inayotungwa na Halmashauri za Wilaya au Waziri.

Sheria ambazo huundwa na Bunge lenyewe huitwa sheria kuu.

Mfano wa Sheria Ndogondogo ni Sheria zinazotungwa na Halmashauri za Wilaya.

Sheria zitokanazo na Mahakama

Vyanzo vingine vikuu vya sheria ni maamuzi ya Mahakama ya Rufaa na yale ya Mahakama Kuu ambazo hufuatwa na Mahakama za chini katika kuamua kesi za aina hiyo. Katika utaratibu wa kuamua kesi, majaji wa mahakama hizi huitafsiri na kuifafanua zaidi sheria. Wakati mwingine wanaweza kutengua sheria isiyofaa kwa kuwa haikubaliki kikatiba.

Ni sharti mahakama za chini zifuate maamuzi ya Mahakama ya Rufaa na Mahakama Kuu. Kwa sababu hii, Mahakama ya Rufaa au Mahakama Kuu zinaweza kuwa "watungaji wa sheria" zitakazofuatwa na mahakama za chini. Kwa hiyo, maamuzi yanayotolewa katika Mahakama hizi ni chanzo kingine cha sheria kwa mahakama za chini. Hali kadhalika, Mahakama Kuu haina budi kufuata maamuzi ya Mahakama ya Rufaa.

Sheria za Kawaida

Sheria ya Kawaida ni sheria ya kitamaduni ya Uingereza ambayo baadaye iliingizwa katika mahakama. Hii si sheria inayoundwa na Bunge. Sheria hii huwa na kanuni mbalimbali ambazo zimeundwa kutokana na maamuzi ya mahakama za Uingereza. Sheria zinatokana na misingi au maamuzi ya mahakama ambayo baadaye yalifanywa sheria. Kwa ufupi, Sheria hizi zinafanana na sheria zetu za kimila kwa vile hata sheria hizi zimetokana na misingi iliyofuatwa na watu.

Sheria ya kawaida iliingia katika mfumo wa kisheria wa Tanzania baada ya kutumiwa nchini India wakati wa utawala wa kikoloni wa Waingereza. Kwa mfano Kanuni za Adhabu za India Kanuni za Madai za India, Sheria ya Ushahidi ya India na Sheria ya Mikataba ya India n.k. Mahakama za kikoloni za Tanganyika (kama Tanzania ilivyojulikana zama hizo) zilitumia kanuni hizi ambazo zilitungwa Uingereza. Baadhi ya sheria zilizoandikwa wakati wa ukoloni zimefanywa sehemu ya sheria zetu na zinatumika hata leo. Kwa mfano, sehemu kubwa ya sheria zinazohusika na mashirika yasiyokuwa ya kiserikali hapa Tanzania ziliundwa wakati wa ukoloni na zinatumika hadi leo.

Ingawa wakati wa uhuru sheria zilibadilishwa, lakin bado mahakama ziliendelea kuzitumia sheria hizi za kawaida. Kesi zilizoamuliwa na mahakama wakati wa ukoloni zinaendelea kuwa marejeo ya kesi za mahakama za leo. Kwa hiyo, hizi sheria za kawaida ni chanzo muhimu cha sheria.

***Sheria za
kawaida
zilizotokana na
maamuzi ya
mahakama
huwa hazitungwi
na Bunge.***

Sheria za Kimataifa

Sheria za kimataifa ni fungamano la kanuni zinazozibana nchi wanachama wa shirikisho la kimataifa. Kila nchi mwanachama, ambayo imeridhia kanuni hizo, imefungwa nazo. Chimbuko kuu la Sheria za kimataifa ni sheria za jadi za kimataifa, mikataba na maamuzi ya mahakama za kimataifa na maandiko ya waandishi mashuhuri kuhusu sheria za kimataifa. Sheria za Kimataifa zinahusu mataifa kama wahusika wakuu na sio wananchi binafsi.

Sheria za kimataifa huongoza mahusiano kati ya mataifa. Inaunda haki na majukumu ya mataifa kwa raia na inaweza pia kuunda haki za watu binafsi. Sheria za Kimataifa pia zinaweka kiada na viwango ambavyo vinatakiwa kuheshimiwa na wananchi.

Sheria za kimataifa sasa zimeendelea kwa kiwango ambacho zinaweza kujumuishwa kwenye Haki za binadamu za kimataifa na sheria ya kimataifa za ubinadamu; sheria za kimataifa za mazingira; Sheria za Kimataifa za Bahari, n.k.

Sheria za kimataifa haziwezi kutumika nchini Tanzania bila utaratibu maalumu wa kuziingiza na kuzitumia kuwepo. Itabidi zipitishwe na Bunge na zijumuishwe kwenye sheria za ndani ya nchi. Hata hivyo kanuni nyingine ya sheria za kimataifa zinatumika nchini mwetu hata kabla ya kujumuishwa kwenye sheria zetu, kwa mfano sheria za kimataifa zinazoweka viwango vya Haki za Binadamu ambazo zimeanza kutumika hivi karibuni baada ya kupitishwa na vyombo vya Umoja wa Mataifa.

*Sheria za
Kimataifa
huongoza
mahusiano kati
ya mataifa.*

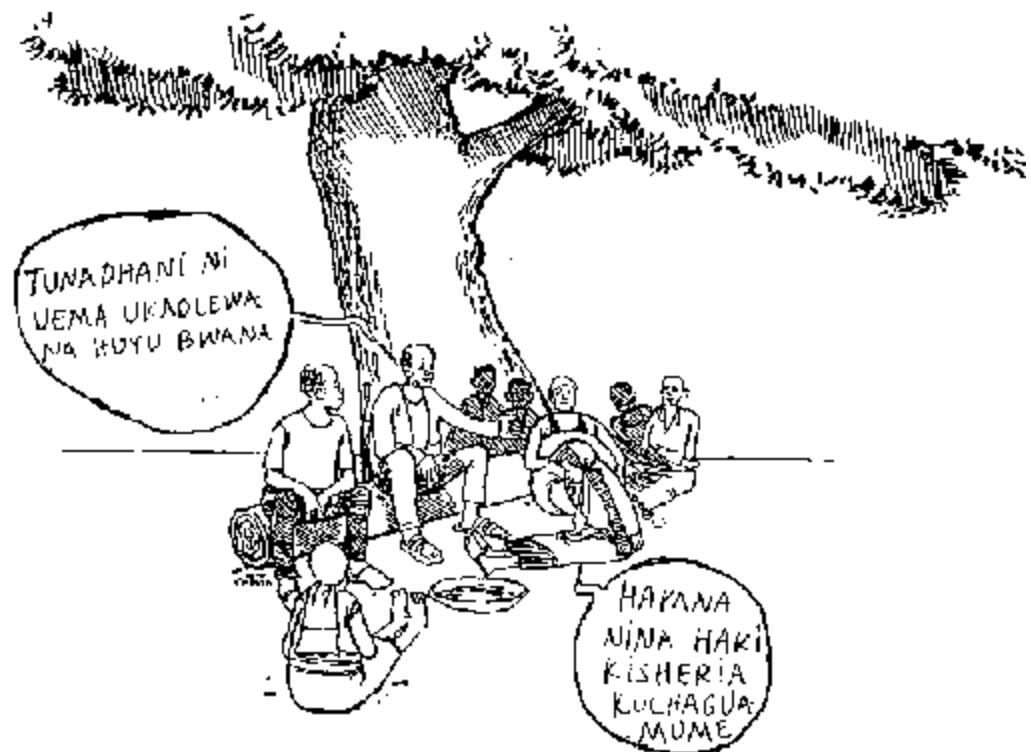
*Serikali imepiga
marufuku
baadhi ya
Sheria za Kimila
zinazobagua
baadhi ya wana
jamii.*

Sheria za Mila

Sheria za Mila zinaweza kutafsiriwa kama kanuni za kimila au jadi ambazo zinatumika, zinatambulika na kukubaliwa na jamii yoyote na kupata nguvu ya kisheria kuitia katika serikali. Sheria za kimila inabidi zizingatie katiba.

Hata hivyo, Tanzania ilitambua na kutumia sheria za kijadi za makabila ya mfumo dume mwaka 1963. Kwa upande wa makabila yenye mfumo jike sheria zake hazijatambuliwa na serikali hadi leo. Ili kutumiwa, ni lazima zithibitishwe na kuhalalishwa katika mahakama za kisheria pale ambapo kuna kesi zinazohitaji kutumika kwa kanuni hizo ili kuamuliwa.

3. SERA YA NCHI

Sera ya Nchi ni Nini?

Sera ya nchi ni mwongozo rasmi wa serikali wenyewe lengo la kushughulikia masuala maalum ya jamii. Pia, ni njia mojawapo ambayo inawezesha wananchi kufuatilia, kuibana na kuishauri serikali kuhusiana na utendaji wake. Sera za nchi si sheria, haziwezi kutumika mahakamani.

*Sera ya nchi
inaweza
kuandikwa au
kutamkwa kwa
kutumia vitendo.*

Ili sera ya umma iweze kutekelezeka, hapana budi kuwepo na sheria nyingine sambamba na sera hiyo ili kuihuisha. Hata hivyo, sera huweza kuwepo au kutokuwepo zenyewe. Mifano ya sera za umma ni kama vile Sera ya Kitaifa ya Mashirika Yasiyo ya Kiserikali, Sera ya Kitaifa kuhusu Mazingira, na sera za kisekta kama vile Sera ya Ufugaji Nyuki, Sera ya Madini, n.k.

Aina ya Sera

Kuna aina kuu mbili za sera:

- (i) Sera ya nchi iliyotengenezwa na Serikali
- (ii) Sera za taasisi mbalimbali za kijamii. Hizi ni pamoja na zile zinazotungwa na vyama vyataga, jumuiya na taasisi mbalimbali.

*Serikali
hutunga sera
ya nchi.*

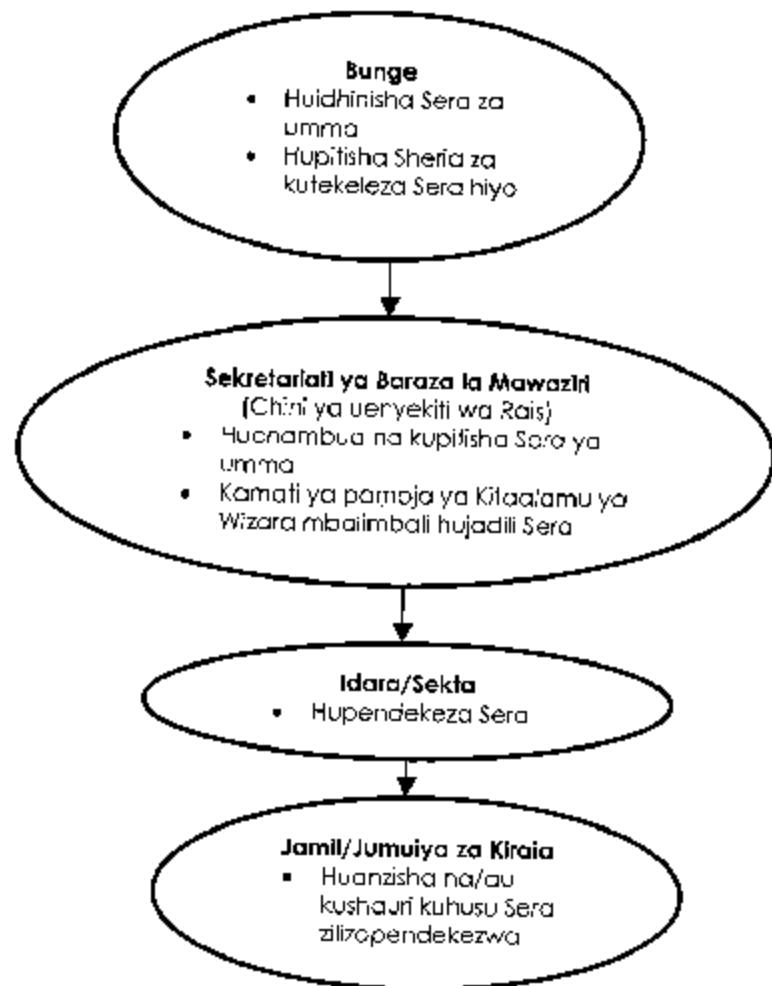
*Rais anaweza
kushawishiwa na
Jumuia za jamii
kutunga sera ya
nchi.*

Nani Hutunga Sera za Nchi?

Baada ya kuamua njia bora ya kulishughulikia tatizo liliopo katika jamii, Serikali inayowajibika, kwa kushirikiana na Vyama vya Kiraia au wadau wengine, huanzisha mchakato wa kutunga sera ya nchi. Vyama vya Kiraia au wananchi wana haki ya kuishauri serikali baada ya kuona tatizo fulani katika jamii. Hatua za kutunga sera ya nchi huanzia kwa wananchi kupitia asasi zao mbalimbali na huishia Bungeni wakati waraka ulio na sera unapojadiliwa na kuthibitishwa.

Hatua za Kutunga Sera

Mchakato wa Kuunda Sera za Kijamii:

Rais

Rais anayo mamlaka ya kuunda sera ya nchi. Kwa mfano, Rais anaweza kutoa waraka baada ya kushauriana na washauri wake au maofisa kutoka idara husika. Aidha, Rais anaweza pia kushawishiwa na jumuiya za kijamii kutunga sera fulani kwa maslahi ya jamii.

Baraza la Mawaziri

Ni kikao cha mawaziri wote ambapo Rais ni mwenyekiti. Hili ndilo baraza kuu linalomshauri Rais katika masuala yote yahusuyo Serikali, ikiwa ni pamoja na sera za nchi. Waziri anayehusika na sera ya sekta fulani, huandaa mapendekezo kuhusu sera. Mapendekezo hayo huwakilishwa katika kikao cha Baraza kwa ajili ya majadiliano.

Baada ya majadiliano ya baraza la mawaziri, mapendekezo ya sera hupelekwa katika kamati ya pamoja ya kitaalamu ya wizara mbalimbali. Kamati hii hujumuisha Makatibu Wakuu ambao ni watendaji wakuu katika wizara.

Chama Tawala

Serikali inayotawala hupaswa kutekeleza sera za chama tawala. Na ndiyo sababu Chama Tawala huwa na nafasi kubwa katika kushawishi sera za nchi. Katika hali halisi, sera nyingi za Serikali ambazo ni sera za nchi huundwa kutokana na sera za Chama Tawala. Jamii na Jumuia za kijamii zinaweza pia kushawishi viongozi wa juu wa chama ili matakwa yao yawemo katika sera za nchi. Pale wanapoitwa kama wageni rasmi katika semina au warsha ambazo zimeandaliwa na Jumuia za vyama vya kijamii, viongozi wa chama hupata uelewa wa masuala husika na hivyo huweza kushawishika.

**Ni wajibu wa
Bunge
kuidhinisha sera
nyingi za nchi.**

Bunge

Bunge huidhinisha/hupitisha Sera nyingi za nchi. Jumuiya za vyama vya kiraia zaweza kutumia mbinu mbalimbali za ushawishi ili Sera au miswada inayopitishwa na bunge izingatie maslahi yao.

Mahakama

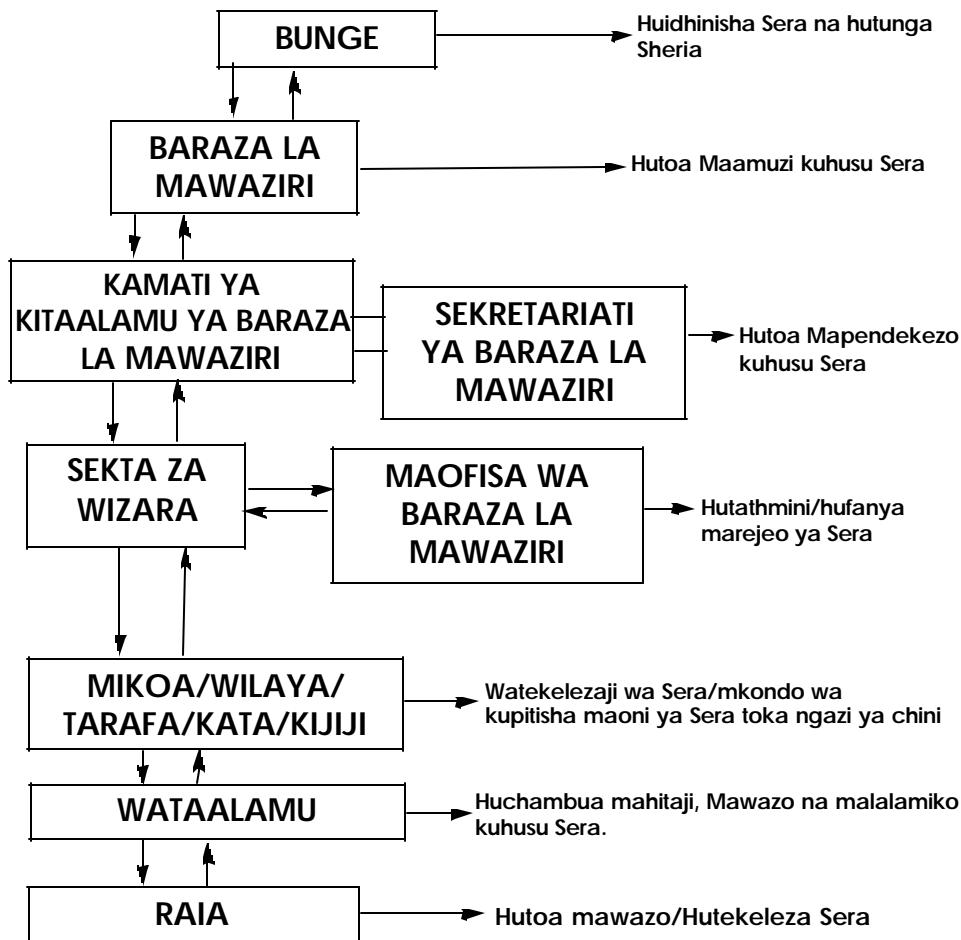
Mahakama huithiri Sera ya nchi kwa njia kuu tatu:

- Kwa kuitafsiri Katiba
- Kwa kuitafsiri Sheria ambayo inalenga kutekeleza Sera ya nchi; na
- Kwa kuamua mashauri yanayohusiana na utekelezwaji wa Sera ya nchi.

Hatua za kutunga Sera

- (a) Serikali huandaa waraka ambaa unafafanua mpango wa serikali na unapelekwa kwa wananchi ili watoe mawazo yao;
- (b) Waraka huu unawakilishwa kwenye Baraza la Mawaziri/Serikali kwa uhakiki na baadae kutolewa rasmi kwa Umma
- (c) Baada ya hapo waraka huo unapelekwa bungeni kwa majadiliano;
- (d) Mara baada ya Bunge kupitisha mpango huu, serikali huchukua hatua katika kutekeleza mpango huu, ukihusisha kutunga sheria zilizopangwa, pamoja na kuunda taasisi husika kwa ajili ya uongozi na utendaji.

Kielelezo cha Uundwaji wa Utekelezaji na Sera

Ushiriki wa Jamii katika kutunga Sera

Jamii inaweza kushiriki katika uundaji Sera kwa njia zifuatazo:

- (a) Kutia changamoto katika uchunguzi wa Sera zilizopo;
- (b) Kuchagiza uundwaji wa Sera mpya;
- (c) Kufanya utafiti ambao utawapa taarifa waamuzi kwa kuwapatia habari zinazotakiwa katika mikakati ya kufanya maamuzi;
- (d) Kwa kutoa msaada wa kitaalamu katika kuandaa Sera;
- (e) Kuwashawishi watoaji maamuzi ili waweze kufikiria Sera muhimu vile vile na kuhakikisha kwamba zinapitishwa;
- (f) Kusaidia katika kutekeleza Sera za umma;
- (g) Kuhamasisha wananchi wajue Sera za nchi na waziunge mkono, na washiriki katika kuleta mabadiliko chanya ya kitabia katika jamii; na
- (h) Kushirikiana na jumuiya nyingine ambazo zina matakwa hayohayo ili kutoa mlishe nyuma kuhusiana na Sera ya nchi.

Mkakati wa Vyama vya Kijamii katika Mchakato wa Uandaaji wa Sera za Nchi

Jumuiya za vyama huru vya kiraia zinaweza kushawishi uundwaji wa sera za nchi kama ifuatavyo:

- (a) Kutambua tatizo linalohitaji kushughulikia.
- (b) Kutengeneza mpango wa pamoja wa ushauri baina yao na Waziri husika ambao utashughulikia suala ambalo linahitaji kutungiwa sera.

•UTUNGAJI SERA NI MPANGO WA KUENDELEA

- (c) Kujadili rasimu ya sera kwa kushirikisha wadau mbalimbali ikiwa ni pamoja na Vyama vya Kiraia.
- (d) Kuwasilisha maoni juu ya rasimu hiyo kwa wizara husika kwa ajili ya marekebisho ikijumuisha maoni kutoka kwa jamii na vikundi vya jamii.
- (e) Endapo rasimu ya sera itapitishwa, serikali kwa kushirikiana na vikundi vya jamii, itachukua hatua mbalimbali kuitekeleza ikiwa ni pamoja na kuisambaza na kuitungia sheria na kuunda taasisi husika endapo itafaa kufanya hivyo.
- (f) Kuitisha mikutano itakayojadili sera kabla sera hizo hazijapitishwa ili kutoa nafasi kwa wadau kutoa maoni yao.
- (g) Serikali hutengeneza waraka ukionyesha sera za nchi kitaifa. Jumuiya za vyama zinaweza kushiriki katika kutafsiri na kuusambaza kwa wananchi na kupata maoni yao.

Utekelezaji wa Sera

Baada ya Baraza la Mawaziri kuitisha sera basi hutolewa kwa matumizi ya umma. Wizara inayohusika na sera, huanzisha utaratibu mzima wa kuandaa mkakati wa utekelezaji wa sera hiyo ikihusisha uandaaji wa sheria zinazohusika na uundaji wa taasisi husika.

Katiba huundwa na Bunge maalumu linaloitwa "Bunge la Katiba" kwa niaba ya Wananchi wote.

Katiba ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania inatoa nafasi kwa raia wote kushiriki katika masuala yahusuyo nchi yao.

4. UTAWALA: MIUNDO YA KISHERIA NA KITAASISI

Msingi wa Katiba

Katiba ndio sheria mama katika nchi. Hueleza miundo na kazi kuu za vitengo mbalimbali vyta Serikali na kutaja kanuni zinazolinda utawala katika vitengo hivyo. Katiba huundwa na bunge maalumu kwa niaba ya wananchi wote. Bunge hili likutanapo huitwa "Bunge la Katiba". Kuna aina mbili za Katiba Tanzania: Katiba ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania ya mwaka 1977 na Katiba ya Zanzibar ya mwaka 1984.

Pale ambapo raia wanahisi kuwa Katiba au sehemu ya Katiba haifai tena, wanayo haki ya kuibadili. Mabadiliko haya hufanyika kwa mujibu wa taratibu zilizowekwa katika Katiba.

Katiba ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania inatoa nafasi kwa raia wote kushiriki katika masuala yahusuyo nchi yao. Inaeleza kwamba watu wote wana uhuru wa kuongea, wa kujumuika na watu wengine na kushiriki katika shughuli za kijamii. Kwa hiyo kwa kupitia chagizo, ushawishi na uzongaji taasisi za kiraia ni lazima zihakikishe kuwa dhamana hii inayotolewa katika Katiba inalindwa na kutekelezwa. Jumuiya za vyama vyta kiraia zinaweza kufanya hivi kwa kuwakusanya, kuwaelimisha na kuwahamasisha watu kuhusiana na matendo au uamuzi uliofanywa na Serikali ambao unaweza ama kuwaathiri au kuiletea jamii ustawi bora.

Mgawanyo wa Madaraka Serikalini

Serikali imeundwa katika matawi matatu. Matawi hayo ni Serikali kuu, Mahakama na Bunge.

Serikali Tendaji

Neno "Serikali" humaanisha kikundi kilichochaguliwa ili kutumia mamlaka ya dola na kufanya shughuli za umma kwa mujibu wa Katiba ya nchi. Kuna ngazi mbili za Serikali: Serikali Kuu na Serikali za Mitaa.

Serikali Kuu ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania

Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania ndiye mkuu wa Serikali ya Jamhuri ya Muungano. Rais huchanguliwa na watanzania, Bara na Visiwani kwa mujibu wa Katiba ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania ya mwaka 1977 iliyopitishwa na sheria za uchaguzi zilizopitishwa na bunge la Jamhuri wa Muungano wa Tanzania.

**Kuna ngazi mbili za Serikali:
Serikali Kuu na Serikali za Mitaa.**

Serikali Kuu ya Zanzibar

Serikali Kuu ya Zanzibar ni Serikali ya Mapinduzi Zanzibar. Mkuu wa Serikali ya Mapinduzi Zanzibar ni Rais wa Zanzibar ambaye pia ni Mwenyekiti wa Baraza la Mapinduzi la Zanzibar.

Baraza la Mapinduzi la Zanzibar limeundwa na Waziri Kiongozi na Mawaziri wa Serikali ya Mapinduzi Zanzibar. Baraza la Mapinduzi la Zanzibar ndio mshauri mkuu wa Serikali ya Mapinduzi ya Zanzibar na mambo yanayohusu kazi za Serikali ya Mapinduzi ya Zanzibar. Baraza la Mapinduzi ya Zanzibar linasimamia shughuli za Serikali ya Mapinduzi ya Zanzibar.

Kwa mujibu wa Katiba ya Zanzibar ya 1984, na sheria za uchaguzi za Zanzibar, wananchi wa Zanzibar huwachagua Rais na viongozi wao. Serikali ya Zanzibar ina mamlaka juu ya mambo yote yasiyokuwa ya Muungano visiwani Zanzibar. Waziri Kiongozi ni msimamizi mkuu wa shughuli za Serikali ya Mapinduzi ya Zanzibar, katika Baraza la Wawakilishi la Zanzibar.

**Serikali ya Zanzibar ina mamlaka juu ya mambo yote yasiyokuwa ya muungano.
Katiba ya Zanzibar inaliunda Baraza la Mapinduzi ya Zanzibar.**

Serikali Kuu

Serikali Kuu hufanya kazi kupitia kwenye mikoa na wilaya. Tanzania imegawanyika katika mikoa ambayo pia imegawanyika katika wilaya. Kwa ujumla kuna mikoa ishirini na sita (26) kwa nchi nzima. Mikoa ishirini na moja Tanzania Bara na mikoa mitano Zanzibar.

Serikali Kuu hufanya shughuli zake kuitia idara za kazi, ambazo zipo chini ya wizara mbalimbali. Serikali Kuu hufanya maamuzi katika malengo ya maendeleo na hujundia sera mbalimbali za kujiongoza. Serikali Kuu inajumuisha Serikali ya Jamhuri ya Muungano na Serikali ya Mapinduzi ya Zanzibar.

Viongozi wa Serikali Kuu ni hawa wafuatao:

Rais

Rais wa Jamhuri ya Muungano ni mkuu wa nchi, kiongozi mkuu wa Serikali na Amiri Jeshi Mkuu wa Majeshi ya ulinzi.

Rais wa Jamhuri ya Muungano ana mamlaka mengi chini ya Katiba. Rais ni Mkuu wa Serikali ya Muungano, yenye mamlaka juu ya masuala yote yahusuyo muungano katika Jamhuri ya Muungano na masuala yote yahusuyo Tanzania Bara.

Rais ana mamlaka ya kikatiba ya kuanzisha ama kufunga ofisi yoyote inayohudumia Serikali ya Muungano. Rais ana mamlaka ya kuteua watu kuingia, ama kuwafukuza kutoka katika kazi inayohudumia Serikali ya Jamhuri ya Muungano.

Ofisi ya Rais, Makamu wa Rais na Waziri Mkuu zinaweza kuwa na mawaziri wa nchi.

Baraza la Mawaziri

Baraza la Mawaziri ni chombo ambacho humshauri Rais juu ya mambo yote yanayohusu utekelezaji wa mamlaka ya urais kwa mujibu wa Katiba. Ushauri wowote unaotolewa na Baraza la Mawaziri kwa Rais hauwezi kuchunguzwa na mahakama yoyote. Hata hivyo, Rais ana uhuru wa kutoufuata ushauri huo ingawa halazimiki kufanya hivyo. Baraza la Mawaziri lina uwezo pia wa kuwasilisha tamko kwa Jaji Mkuu ili litambuliwe rasmi pale Rais anaposhindwa kutekeleza majukumu yake ya kiofisi kwa sababu ya maradhi ya mwili, akili ama kushindwa kutimiza wajibu wake. Masuala yote yahusuyo wizara za Serikali, wakala na idara ni lazima yajadiliwe na Baraza la Mawaziri kabla ya kuwasilishwa kwa Rais ili kuidhinishwa.

Rais huteua Mawaziri na manaibu waziri kutokana na Wabunge ili kuendesha shughuli za Serikali. Hufanya uteuzi huu kwa kushauriana na Waziri Mkuu. Mawaziri na manaibu wao huwa madarakani kwa utashi wa Rais. Mawaziri wote, pamoja na Makamu wa Rais, Waziri Mkuu na Rais wa Zanzibar huunda Baraza la Mawaziri. Manaibu waziri si wajumbe wa Baraza la Mawaziri.

***Baraza la
Mawaziri ni
chombo kikuu
cha ushauri kwa
Rais.***

Rais huhudhuria mikutano yote ya Baraza la Mawaziri, na ndiye mwenyekiti wake. Katibu Kiongozi ndiye katibu wa Baraza la Mawaziri. Mwanasheria Mkuu, ambaye ni mshauri wa mambo ya kisheria wa Serikali na ambaye huteuliwa na Rais, huhudhuria pia mikutano ya Baraza la Mawaziri, lakini hana haki ya kupiga kura. Rais, kwa ushauri wa Waziri Mkuu humteua Mwanasheria Mkuu ambaye ndiye mshauri mkuu wa serikali katika masuala ya Sheria.

Makamu wa Rais

Makamu wa Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania huchaguliwa pamoja na Rais wa Jamhuri ya Muungano kama msaidizi wake mkuu juu ya masuala yote yahusuyo Jamhuri ya Muungano. Makamu wa Rais hufuatilia utekelezaji wa mambo ya kila siku yahusuyo Muungano. Pia, anaweza kupewa na Rais majukumu mengine yahusuyo Serikali. Aidha, Makamu wa Rais hufanya kazi za Rais kama Rais yupo nje ya ofisi au nje ya nchi.

Waziri Mkuu

Rais humteua Waziri Mkuu. Waziri Mkuu ni lazima ateuliwe kutoka katika chama cha siasa chenye Wabunge wengi zaidi bungeni, au kutoka katika chama kinachoonekana kuuungwa mkono na Wabunge wengi. Waziri Mkuu hana budi kuthibitishwa na Wabunge walio wengi. Waziri Mkuu ni kiongozi wa shughuli za Serikali bungeni na anawajibika kwa Rais.

Waziri Mkuu ana mamlaka juu ya udhibiti, usimamizi na utekelezaji wa kazi na shughuli za kila siku za Serikali ya Muungano.

*Waziri Mkuu
hana budi
kupitishwa na
Wabunge walio
wengi.*

Chini ya uongozi wa Waziri Mkuu, mawaziri huwajibika kwa pamoja bungeni katika kutekeleza shughuli za Serikali ya Jamhuri ya Muungano.

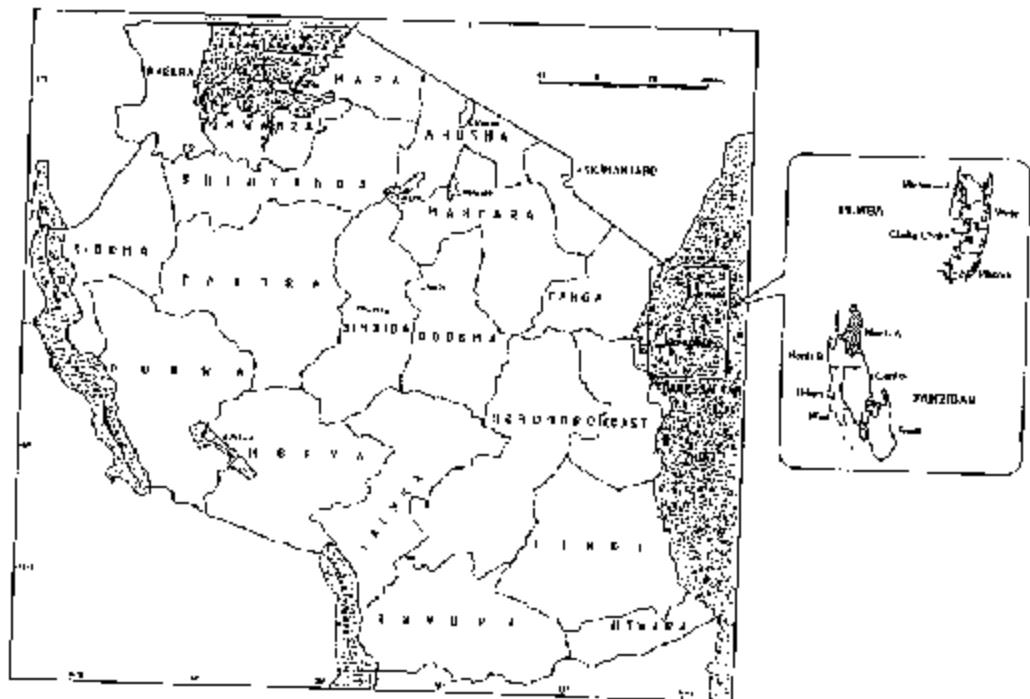
Tawala za Mikoa na Wilaya

Katika Tanzania Bara na Zanzibar kumeundwa mfumo wa mamlaka za Serikali za Mitaa, ambazo hufanya kazi katika ngazi za miji na wilaya. Mamlaka za Serikali za Mitaa huongozwa na Sheria ya Serikali za Mitaa (mamlaka za miji) na Serikali za Mitaa (mamlaka za wilaya) ya 1982. Sheria hii huzipa mamlaka hizi uwezo wa kutunga sheria ndogondogo. Pia, hutoa utaratibu kwa Mamlaka za Serikali za Mitaa wa kuendesha shughuli zake.

Mamlaka za Serikali za Mitaa zinaweza kuendesha

mabaraza yake na hata kugharimia Vituo Vidogo vya Polisi kwa ajili ya ufuatiliaji na utekelezaji wa sheria ndogondogo za Serikali za Mitaa.

Rais wa Jamhuri ya Muungano huanzisha mikoa na wilaya

*Wajibu,
madaraka na
kazi za Wakuu
wa Mikoa
zimeainishwa
chini ya Sheria
ya Tawala za
Mikoa ya 1997.*

na jukumu la kuanzisha mikoa Tanzania Visiwani ni la Rais wa Jamhuri ya Muungano akiashauriana na Rais wa Zanzibar. Wakuu wa Mikoa huteuliwa na Rais kwa kushauriana na Waziri Mkuu ili kusimamia Mikoa. Rais wa Zanzibar huteua Wakuu wa Mikoa huko Zanzibar baada ya kushauriana na Rais wa Jamhuri ya Muungano.

Kila Mkuu wa Mikoa ana wajibu wa kusimamia na kutekeleza wajibu na kazi za Serikali ya Muungano katika mkoa wake. Wajibu, madaraka na kazi za Wakuu wa Mikoa zimeainishwa chini ya Sheria ya Tawala za Mikoa ya 1997. Mikoa imegawanywa katika wilaya. Wakuu wa Wilaya, ambao huongoza wilaya, huteuliwa na Rais wa Jamhuri ya Muungano ili kusimamia na kutekeleza wajibu, madaraka na kazi zote za Serikali katika wilaya. Makatibu Tarafa huwasaidia Wakuu wa Wilaya katika wilaya zao.

Idara Huru

Idara Huru ni idara za serikali ambazo zina fungu lao la fedha ambazo hutolewa na Hazina na haziko chini ya wizara yoyote kiutawala. Idara hizi hutayarisha bajeti yao wenyewe na hata kuajiri na kuadhibu wafanyakazi wake wenyewe na husismamiwa na kuongozwa na chombo kilichopewa

madaraka kuiongoza na kuisimamia idara hiyo. Hata hivyo bajeti zao hupendekezwa bungeni kupitia wizara husika. Baadhi ya idara hizi huanzishwa kwa mujibu wa Katiba. Mifano ya idara hizi huru ni kama vile: Tume ya Uchaguzi, Tume ya Utumishi wa Serikali na Tume ya Haki za Binadamu na Utawala Bora.

Utawala katika Ngazi za Chini

Kamati za maendeleo za kata

Katika ngazi ya Serikali za Mitaa kuna wilaya mbalimbali. Kila wilaya imegawanywa katika tarafa na kila tarafa ina kata. Kata zinajumuisha vijiji ambavyo vimegawanywa katika vitongoji. Vitongoji vina kaya mbalimbali. Katika kila Halmashauri ya Wilaya kuna kamati za maendeleo ya kata. Sheria inazipa mamlaka kamati hizi kuchagua mtu ye yote kuwa mwanakamati, ikiwa ni pamoja na wananchi amba ni wanachama wa vikundi au vyama vyatia kiraia vinavyojihusisha na kuharakisha maendeleo katika kata hiyo.

Kamati ina watu wafuatao:

- Diwani;
- Mwenyekiti wa kijiji;
- Mwanamke mmoja kutoka chama cha siasa kinachowasilishwa katika Halmashauri ya wilaya;
- Mtu mmoja anayealikwa na kamati (huyu anaweza kutoka kwenye Jumuiya ya kiraia) ila hatakuwa na haki ya kupiga kura.

Muundo wa kamati za maendeleo ya kata ni kiungo muhimu sana katika kuimarisha serikali za vijiji kama ngazi ya chini ya Serikali za Mitaa na pia kuimarisha ushiriki wa watu mbalimbali. Kamati hii inawajibika kutekeleza maamuzi na Sera za Halmashauri ya wilaya na shughuli nyingine za maendeleo katika kata.

Bunge

Baraza la kutunga sheria, ambalo huitwa pia Bunge, ni kikundi cha watu wenye mamlaka ya kutunga sheria. Mamlaka haya yametolewa kwa Bunge la Jamhuri ya Muungano na Baraza la Wawakilishi la Zanzibar. Bunge hutunga sheria, hushauri na husimamia utendaji wa Serikali. Raia ye yote wa Tanzania, ambaye ni mwanachama wa chama chochote cha siasa na aliyefikisha umri wa miaka 21, anaweza kugombea ubunge na kuwa Mbunge.

*Katiba inasema
asilimia 20 ya
Wabunge wote
ni lazima wawe
wanawake.*

*Mbunge hana
budi pia kutoa
taarifa maalum
ya mali
aliyonayo,
pamoja na ya
mwenzi wake.*

*Muhula wa
Bunge ni miaka
mitano.*

Bunge la Tanzania Bara

Bunge la Jamhuri ya Muungano wa Tanzania lina sehemu mbili; Rais na Wabunge. Tumeshajadili kuhusu wajibu wa Rais katika Bunge. Katika sehemu hii tunaelezea mfumo wa sehemu ya pili ya Bunge, yaani Wabunge.

Bunge la Jamhuri ya Muungano wa Tanzania linaundwa na Wabunge wa kuchaguliwa kutoka katika majimbo, na wale wa kuteuliwa. Wabunge wa viti maalumu ni asilimia 20 ya Wabunge wote wa kuchaguliwa na Wabunge 10 huteuliwa na Rais. Pia kuna Wabunge watano kutoka Baraza la Wawakilishi la Zanzibar.

Bunge lina Spika ambaye huchaguliwa na Wabunge. Pia, kuna Naibu wa Spika ambaye huchaguliwa kutohana na Wabunge. Spika au Naibu wa Spika hawezi kuchaguliwa iwapo ye ye tayari ni Waziri ama Naibu Waziri.

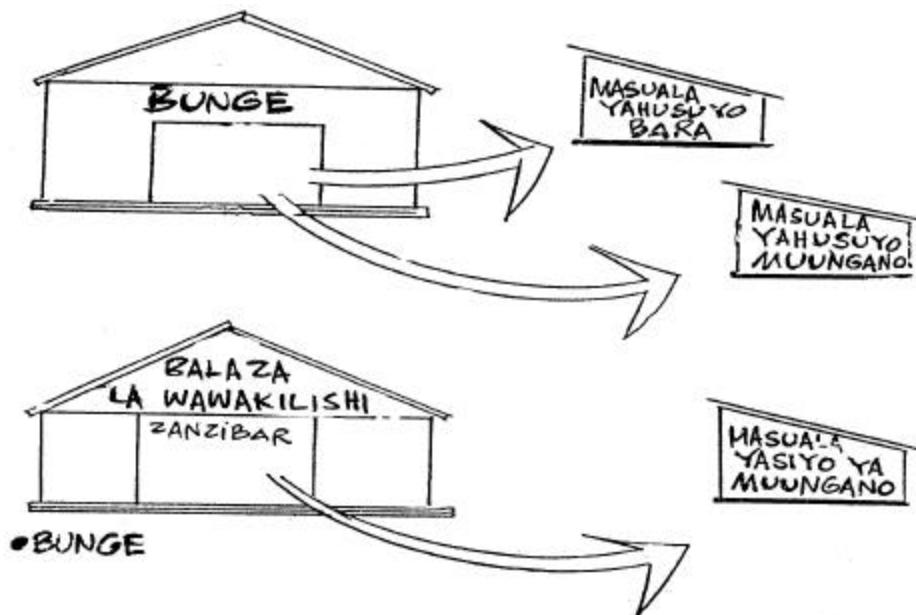
Kila Mbunge ni lazima ale kiapo cha kuifuata, kuilinda na kuitetea Katiba. Mbunge hana budi pia kutoa taarifa maalumu ya mali alizonazo, pamoja na ya mwenzi wake wa ndoa. Lengo la sheria hii ni kuhakikisha kuwa Wabunge hawatumii nafasi zao kujitajirisha kwa gharama na maslahi ya wananchi.

Bunge lina ukomo wa miaka mitano. Baada ya miaka mitano, Bunge huvunjwa na uchaguzi mpya hauna budi kufanywa.

Baraza la Wawakilishi la Zanzibar

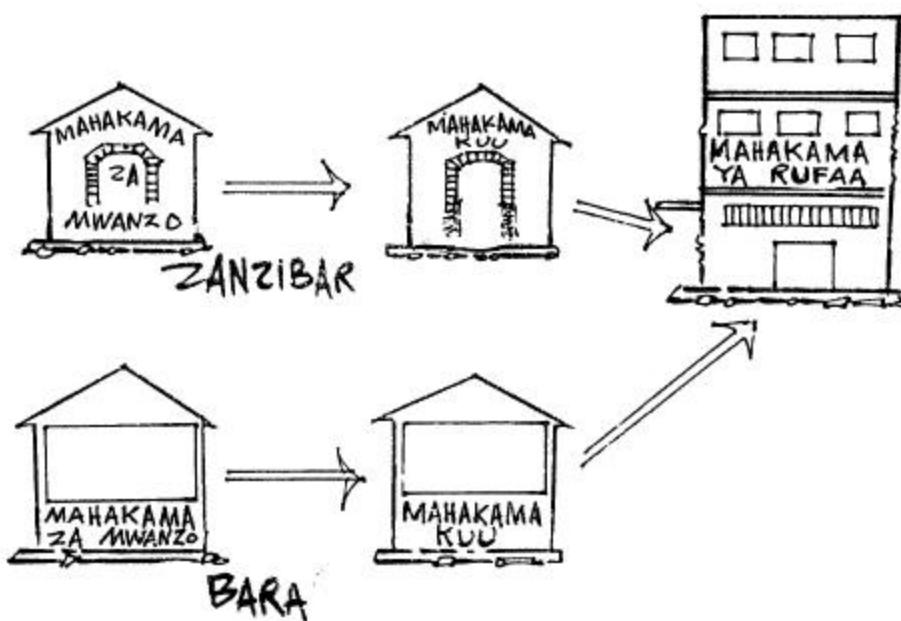
Baraza la Wawakilishi lina sehemu mbili. Sehemu moja hujumuisha Wajumbe wa Baraza waliochaguliwa ama kuteuliwa kwa mujibu wa Katiba ya Zanzibar. Hawa huitwa Wawakilishi. Sehemu ya pili ya Baraza la Wawakilishi ni Mkuu wa Serikali ya Mapinduzi Zanzibar.

Baraza la Wawakilishi lina kazi kuu mbili: Kwanza ni kutekeleza uwezo wa kutunga sheria juu ya masuala yote yasiyohusu Muungano. Pili, ni kuwa chombo kikuu cha Zanzibar chenye mamlaka ya kudhibiti/kuhoji na kuishauri Serikali ya Mapinduzi ya Zanzibar kwa niaba ya watu wa Zanzibar. Kama ilivyoainishwa na katiba ya Jamhuri ya muungano wa Tanzania, 1977 na ile ya Zanzibar 1984.

Mahakama

Mahakama ni chombo cha dola kinachosimamia haki, kuamua migogoro kati ya raia na raia, na raia na dola. Inajumuisha Mahakama ya Rufaa, Mahakama Kuu na mahakama za chini. Mahakama ina pande mbili, moja iko Bara na nyingine Zanzibar. Hata hivyo, kuna Mahakama ya Rufaa moja tu kwa Bara na Zanzibar.

Mahakama ya Rufaa ya Tanzania haina mamlaka katika rufaa za kesi zinazohusu Sheria za Kiislam zitokazo katika mahakama za Zanzibar.

*Jaji Mkuu
huanzisha
Mahakama za
Hakimu Mkazi
kwa tangazo
lililowekwa
katika Gazeti la
Serikali.*

Mahakama Tanzania Bara

Mahakama ya Rufaa Tanzania ndio ngazi ya juu katika mfumo wa kimahakama katika Jamhuri ya Muungano. Mahakama ya Rufaa husikiliza rufaa kutoka Tanzania Bara na Visiwani isipokuwa rufaa zitokanazo na maamuzi ya Mahakama za Zanzibar kuhusu mashauri yanayohusisha Sheria za Kiislamu. Rais humteua Jaji Mkoo na, kwa ushauri wa Jaji Mkoo, Rais huwateua majaji wengine wa Mahakama ya Rufaa.

Jaji Mkoo ni kiongozi wa Mahakama ya Rufaa na Mkoo wa Idara ya Mahakama Tanzania bara. Jaji Mkoo wa Mahakama ya Rufaa huweza kushauriana na Jaji Mkoo wa Zanzibar kuhusiana na Utawala wa shughuli za Mahakama ya Rufaa na uteuzi wa majaji wa Mahakama ya Rufaa.

Mahakama Kuu ya Tanzania huundwa na Jaji Kiongozi na majaji wengine wasiopungua kumi na watano wanaoteuliwa na Rais kwa kushauriana na Tume ya Huduma za Mahakama. Mahakama Kuu ya Tanzania husikiliza rufaa kutoka mahakama za chini. Husikiliza pia kesi zilizofunguliwa katika mahakama hiyo. Aghalabu, kesi husikilizwa na jaji mmoja isipokuwa kesi zihusozo haki za binadamu na kikatiba husikilizwa na majaji watatu. Aidha, Jaji Mkoo anaweza kuagiza kuwa kesi fulani isikilizwe na jaji zaidi ya mmoja.

Mahakama za Wilaya zipo katika kila wilaya za Tanzania na angalau Mahakama ya Mkoa au Wilaya katika kila Mkoa. Mahakama za Mkoa au Wilaya husikiliza na kuhukumu kesi katika wilaya zile tu zilimoanzishwa na kupewa mamlaka. Jaji Mkoo huanzisha Mahakama za Hakimu Mkazi kwa tangazo lililowekwa katika Gazeti la Serikali.

Katika kila wilaya au tarafa kuna walau mahakama moja ya mwanzo. Mahakama hizi husikiliza kesi katika maeneo zilipoanzishwa. Hakimu mmoja lazima awe na wazee wawili wa baraza ambao huamua kesi katika Mahakama za Mwanzo. Mawakili hawaruhusiwi kutetea wateja wao katika mahakama hizi. Mahakama za Wilaya na za Hakimu Mkazi husikilikiza rufaa kutoka Mahakama ya Mwanzo.

Muundo wa Mahakama Zanzibar

Mahakama ya Zanzibar huundwa na: Mahakama Kuu, Mahakama za Mikoa, Mahakama za Wilaya, Mahakama za Mwanzo, Mahakama za Kadhi na Mahakama za Watoto. Mahakama Kuu ya Zanzibar hutoa uamuzi wa mwisho katika kesi za namna hiyo.

*Mawakili
hawaruhusiwi
kutetea wateja
wao katika
mahakama ya
mwanzo.*

Kama inavyoainishwa na Katiba ya Zanzibar 1984, Kiongozi Mkuu wa mahakama ni Jaji Mkuu wa Zanzibar. Jaji Mkuu wa Tanzania hana madaraka wala uhusiano na uendeshaji wa kila siku wa kazi za mahakama zilizopo Zanzibar. Mahakama kuu ya Zanzibar hutakiwa kuwa na majaji wasiopunguwa wawili. Rais wa Zanzibar huwateua majaji baada ya kushauriana na Tume ya Huduma za Mahakama ya Zanzibar.

Mahakama za Mikoa, Wilaya na zile za Mwanza za Zanzibar zina mamlaka sawa na zile za Bara. Hata hivyo, migogoro ihusuyo sheria za kiislam huamuliwa na Mahakama za Kadhi kwa Zanzibar. Kesi za aina hiyo kwa Bara zinaweza kuamuliwa na mahakama yoyote. Sheria inayotumika katika Mahakama za Kadhi ni sheria za kiislam (Sharia). Watu wapelekao mashauri yao katika Mahakama za Kadhi ni lazima wawe Waislam. Wakati wa kusikiliza rufaa kutoka mahakama za Kadhi, Jaji wa Mahakama Kuu hana budi kukaa walau na Shehe mmoja anayefahamu na kuelewa Sheria za Kiislam.

Uhusiano wa Sehemu Tatu za Mgawanyo wa Serikali

Ingawa serikali imegawanyika katika sehemu kuu tatu kiutendaji; sehemu hizi kufanya kazi kwa kutegemeana. Uhusiano wa mgawanyo wa serikali unaweza kuwekwa katika muhtasari ufuatao:

Serikali na Bunge

Bunge la Jamhuri ya Muungano wa Tanzania limegawanyika katika sehemu mbili. Sehemu ya kwanza ina Rais ambaye ni Mkuu wa Serikali. Sehemu ya pili ina Wabunge. Kati ya Wabunge hao kuna mawaziri ambao hukaa ndani ya Baraza la Mawaziri na kubuni sera za umma. Baadaye hukaa Bungeni na kuzipitisha hizo sera kuwa sheria. Rais akiwa kama sehemu ya Bunge huweka saini katika miswada ya sheria inayopitishwa na Bunge ili iweze kutumika kama sheria za nchi.

*Rais, akiwa ni
sehemu ya
Bunge, huweka
saini katika
miswada ya
sheria
inayopitishwa
na Bunge.*

Bunge na Mahakama

Mahakama hutafsiri na kutekeleza nia ya Bunge kama ilivyoainishwa kwenye Sheria. Hata hivyo, baada ya mahakama kuhukumu kesi, maamuzi yake hayawezi kuingiliwa ama kutupiliwa mbali na Bunge. Hukumu hiyo ya mahakama inaweza kuingiliwa iwapo tu ni kwa njia ya rufaa au ya marekebisho na mahakama ya juu zaidi. Au kwa kesi hiyo kufanyiwa mapitio na mahakama ile iliyotoa hukumu.

Serikali ndio husimamia utekelezaji wa maamuzi ya mahakama

Iwapo Mahakama ya Rufaa au Mahakama Kuu itafanya maamuzi yanayopelekea kufutwa kwa sheria mbaya, Bunge linawenza kutunga sheria nyingine inayozingatia maamuzi ya mahakama.

Serikali na Mahakama

Iwapo mahakama yoyote itaiamuru Serikali kufuata maagizo, Serikali ni lazima itii. Kushindwa kutii agizo ni kudharau mahakama, kosa ambalo kwa kawaida huweza kupelekea kuadhibiwa kwa kifungo kwa ofisa anayehusika. Serikali ndiyo inahakikisha kwamba maagizo ya mahakama yanatekelezwa kwa kuititia idara husika, kama hazina,

wizara ya sheria na katiba, polisi na magereza.

Wajibu wa Jumuiya za Kiraia katika Utawala

Jumuiya za kiraia zinaweza kupendekeza mabadiliko mazuri katika sheria na sera na kufanya kazi pamoja na taasisi za Serikali katika kuimarishe mahusiano ya kuaminiana kati ya maofisa wa umma na raia.

Jumuiya za kiraia zinaweza kujumuika katika maendeleo ya utawala bora kwa kufanya yafuatayo:

- Kuhamasisha wananchi ili washiriki kikamilifu katika masuala ya umma;
- Kudumisha uwazi. Hili linaweza kufanyika kwa kuboresha uwazi na kuongeza upatikanaji wa habari kuhusiana na utungaji na utekelezaji wa sera za nchi;
- Kutengeneza na kutangaza mipango ya utekelezaji wa mapambano dhidi ya rushwa. Hili linaweza kufanikishwa kwa kuitisha semina, mikutano na warsha ili kuwaelimisha wananchi juu ya mwelekeo na hatari za rushwa pamoja na kuwasaidia wauone haraka unyeti wa kuanzisha vikundi vya kubuni mikakati ya kupambana na rushwa; na
- Kubuni njia za kuwawezesha raia kupata haki kwa njia ya kufungua madai mahakamani kupigania maslahi ya umma, kutoa msaada wa kisheria, kufundisha wasaidizi wa kisheria na kupanua uelewa wa raia juu ya sheria na jinsi zinavyoathiri maisha yao ya kila siku na;
- Kufanya mafunzo, utafiti, ushawishi na utetezi.

*Lengo la
kuanzisha
mfumo wa
Serikali za Mitaa
ni kupanua
ushiriki wa watu
katika utawala.*

Ushiriki wa Jumuiya za Kiraia katika Utawala Katika Ngazi za Serikali Kuu na Serikali za Mitaa

Kushiriki katika Ngazi ya Serikali Kuu

Katika ngazi ya Serikali Kuu, jumuiya za kiraia zina wajibu mkubwa katika utaratibu mzima wa maendeleo na mipango. Hili linaweza kufanyika kwa kuyagundua matatizo/kero za wananchi na kuhamasisha upatikanaji wa rasilimali na zana za uendeshaji kwa ajili ya miradi mbalimbali ya maendeleo. Taasisi za kijamii zinaweza pia zikashawishi kazi ya utungaji sera na utekelezaji wake katika hatua hii.

Kushiriki katika Ngazi ya Mitaa

Sheria huweza kuwa chachu ya kupanua ushiriki wa jumuiya za kiraia katika ngazi ya mitaa. Kifungu cha 20 cha Sheria ya Serikali za Mitaa (kama ilivyorekebishwa) ya mwaka 1999 kinabainisha kuwa moja ya malengo ya Mamlaka za Serikali za Mitaa ni kutangaza na kuhakikisha ushiriki wa wananchi na kufanya maamuzi ya kidemokrasia katika ngazi za Serikali za Mitaa. Katika kutimiza kazi zake, huduma za Mamlaka za Serikali za Mitaa hazina budi kuwa katika mfumo bora uletao faida na utakaohimiza ushiriki wa taasisi za kijamii.

FAHARASA

1. **Bajeti ya Serikali:** Makadirio ya mapato na matumizi ya fedha ya serikali.
2. **Baraza la Mawaziri:** Kikao cha mawaziri wote kinachoongozwa na Rais kama Mwenyekiti.
3. **Bunge:** Kikundi cha watu wenye mamlaka ya kutunga sheria.
4. **Chama cha kiraia:** Kikundi cha wanajamii wanaowakilisha sehemu ya jamii (h.k. Jumuiya za kijamii, au kiraia, pia Vyama vya kiraia)
5. **Demokrasia:** Mfumo unaompa fursa kila raia kutoa mawazo yake na kushiriki katika mfumo wa utawala.
6. **Katiba:** Sheria mama ya nchi inayoainisha mfumo wa utawala, sheria na kanuni zinazoongoza utawala wa taifa fulani.
7. **Kiongozi:** Mtu aliyechaguliwa au kuteuliwa kuongoza wengine kwenye jumuiya au taasisi.
8. **Kiada:** mazoea ya kawaida yanayokubalika kama utaratibu unaopaswa kufuatwa na jamii.
9. **Kitini:** Mwongozo wa kimaandishi kuhusu mambo fulani ya kitaaluma kujadili kama lilikubalika.
10. **Mahakama:** Chombo cha dola kinachosimamia haki kuamua migogoro kati ya raia na raia, na raia na dola.
11. **Muswada:** Pendekeso la sheria linalopelekwa Bungeni ili kupitishwa.
12. **Rais:** Mkuu wa nchi, kiongozi mkuu wa Serikali na Amiri Mkuu wa Majeshi
13. **Sera:** Mwongozo rasmi wa serikali wenye lengo la kushughulikia maswala maalum ya jamii
14. **Serikali:** Kikundi kilichochaguliwa ili kutumia mamlaka ya dola na kufanya shughuli za umma kwa mujibu wa Katiba ya nchi.
15. **Serikali Kuu:** Serikali inayojumuisha serikali ya Jamhuri ya Muungano na Serikali ya Mapinduzi ya Zanzibar.
16. **Sheria ndogo:** Sheria inayotungwa na mtu au chombo au mamlaka yoyote ile ambayo imeruhusiwa kutunga sheria hiyo kwa mujibu wa Sheria Kuu iliyopitishwa na Bunge.

17. ***Sheria kuu***: Sheria inayoundwa na Bunge
18. ***Sheria ya desturi***: Sheria zinazotokana na misingi inayofuatwa na jamii.
19. ***Sheria ya kawaida***: Sheria ya kitamaduni ya Uingereza ambayo baadaye ilianza kutumiwa na mahakama na kukubalika.
20. ***Sheria za jamii ya kimataifa***: Fungamano la kanuni zinazozibana nchi wanachama wa shirikisho la kimataifa.
21. ***Sheria za mila***: Kanuni ambazo hutoa haki na wajibu kwa jamii husika.
22. ***Uhuru wa vyombo vya habari***: Kutoingiliwa kwa vyombo vya habari na mtu au taasisi yoyote, vifanyapo kazi kwa mujibu wa katiba na sheria.
23. ***Ushawishi***: Msisitizo kwa ajili ya kusaidia kubadilisha sera, sheria au tabia.
24. ***Ushiriki wa raia***: Msingi wa demokrasia na utawala bora kwa kuhusisha raia katika maamuzi.

Shirika la Pact TANZANIA linapenda kushukuru mashirika yote ya kiraia yaliochangia Utayarishaji wa kitini hiki.

Ufadhilli umetolewa na shirika la USAID Tanzania

